

JEDEN SPÔSOB PASIVITY: OBRAZ U J.-L. MARIONA¹

RÓBERT KARUL, Filozofický ústav SAV, Bratislava

J.-L. Marion zdôrazňuje v prístupe k fenoménom ich dávanie. Niečo sa dáva, dávanie je daniím na pozadí fenoménu. Dávanie neznamená viditeľnosť. O dávaní môžeme hovoriť ako o neviditeľnom a o fenoméne často ako o vizualizácii neviditeľného. Nie všetky fenomény sú však viditeľné a mnohé nie sú viditeľné priamo, ale len okľukou. Vizualizácia, vynorenie sa obrazu na základe diania neviditeľného, teda dávania, bude predmetom tejto úvahy, ktorá sa bude snažiť čo najjednoduchšie načrtnúť línie Marionovho myslenia.

J.-L. Marion, podľa mňa inšpirovaný E. Levinasom, oslobodzuje pravé fenomény spod nadvlády intencionality, konštitúcie a dávania zmyslu transcendentálnym Ja. Dávanie sa dáva, to znamená, že sa v ňom skrýva akési *le soi*,² ktoré je prvotnejšie ako Ja; Ja sa vytvára ako efekt prijímania pôvodne sa dávajúceho *le soi*.³ Prijímanie je vznik ja a dáva východiskový bod pre dianie ja, pretože prijímanie pokračuje. Prijímajúce ja nie je bezvýznamným dodatkom k dávaniu. Je plochou, na ktorej sa zjavuje neviditeľné dávanie, fenomenalizuje sa, toto prejavovanie nemusí byť nutne viditeľné, ale často také je.⁴ Viditeľnosť u J.-L. Mariona má však zvláštnu povahu, upresníme ju neskôr.

Dávanie je vytváraním nasýtených fenoménov (pojmem J.-L. Mariona), t. j. fenoménov, u ktorých intuícia nezodpovedá intencionalite s jej pripravenosťou udeliť fenoménu zmysel; intuícia je preplnená, presýtená a žiaden význam ju nemôže vystihnúť ([1], 52, 135). J.-L. Marion našiel štyri druhy nasýtených fenoménov a pravdupovediac neviem, prečo ich nenazýva presýtené fenomény. Sú to: udalosť, idol, telo, ikona a presýtený fenomén, ktorý ich má obsahovať všetky naraz, totiž zjavenie. Jednotlivé presýtené fenomény sú skôr len abstrakciou, stále sa vzájomne prestupujú. Udalosť vystihuje dianie dávania nejednoznačného zmyslu, dávanie konštituuje Ja, ktoré je vlastne telom, dávanie teda okrem toho, že sa dáva, dáva dávaním seba aj telo Ja. Prijímaním dávania sa vytvára telo, ktoré sa dáva samo sebe, v udalosti sebazakúšania. Takého vnímavé a telesné Ja je potom súčasťou udalosti idolu, t. j., takého dávania, ktoré popri sebe neznesie ani v čase, ani v priestore konkurenciu a úplne nás

¹ Vychádzam z [1] a [2], [4] je pôvodnou verziou 1. kapitoly [1].

² Francúzske *le soi* zodpovedá anglickému *self*, nemeckému *selbst*.

³ Oslobodzovanie pravého fenoménu je vlastne fenomenologickou redukciou na Marionov spôsob. „Koľko redukcie, toľko dávania,“ hovorí. Keďže redukcija je podľa mňa podmienená dávaním, ktoré vystupuje ako prvotné, výstižnejšie by bolo: „Koľko dávania, toľko redukcije.“

⁴ Prijímajúce Ja, zjavuje dávanie (neviditeľné ako také) niekedy neviditeľne, napr. prostredníctvom afektivity, intímneho vytvorenia a diania tela.

pohljuje svojou fenomenalizáciou, ponúkaným výjavom. Telo je rovnako súčasťou ikony i dávania tváre druhého, je miestom reakcie na jej volanie. V každom z týchto prípadov má význam hovoriť o istej možnosti vizuality, veď bežné chápanie udalosti vizualitu nevyklučuje, aj keby išlo o udalosť komplikovanú, mnohotvárnú, nejednoznačnú. Telesnosť, ak aj nie je vizualitou v jednoduchom zmysle – a u J.-L. Mariona taká nie je, keďže jeho analýzy telesnosti starostlivo preberajú výsledky Henryho analýz, kde je telesnosť charakterizovaná ako vnútorné afektívne sebazakúšanie spred ekstatického roztvorenia sveta a svetla – môže byť nakoniec súčasťou istej vizualizácie, ak telo začleníme do fenoménu povedzme ikony. No zdá sa, že zo štyroch nasýtených fenoménov najviac možno o vizualite čiže obraze hovoriť v prípade idolu a ikony. Budem sa teda v ďalšom venovať im a nakoniec sa pokúsim načrtnúť fenomén zjavenia.

Idol rozoberá J.-L. Marion vo svojom diele *De surcroît* na prípade maliarstva, nepochybnnej vizuality. Poďme sledovať, čo o tom hovorí. Už v súvislosti s udalosťou sme hovorili o zjavovaní sa neviditeľného vo fenoméne, príp. vo viditeľnom fenoméne. Takéto zjavovanie dosahuje v (maľovanom) obraze svoje maximum: „Môj idol definuje to, čo môžem zničiť z fenomenality, maximum intenzity intuície, ktoré môžem vydržať...“ ([1], 73). Hovorí o tom, aké sú moje túžby a moje nádeje, ale nielen o tom, hovorí o nich na spôsob presýtenia, je tu vždy istý nadbytok, istá nejasnosť, istá túžba túžiť viac. Kľúčovým slovom pre pochopenie idolu popri iných slovách, ktoré Marion používa, je fascinácia. Sme fascinovaní tým, čo nás prekračuje, čo sa dáva ako to, čo nás prekračuje, ale toto prekročenie nie je radikálne, prekračuje nás to o niečo, „o trochu“. Nie je to prítomnosť radikálne iného, s istým rizikom použijeme výraz Boh, za ktorého prítomnosti niektorí umrú, iní zošalejú a málokto spočinie v blaženosti. Nie, ide o fascináciu. Na „bezproblémovej“ vizualite umeleckého diela sa možno fascinácia idolom vysvetlí lepšie, ale podľa môjho názoru – v tom dopĺňam Mariona nad rámec knihy *De surcroît* – nie je dôvod zotrvať na tejto pozícii, môžeme sa poľahky preniesť na pôdu myslenia čiže inteligibilného nazerania, inteligibilnej vizuality. Možno k takémuto zovšeobecneniu smeruje aj Marion, keď hovorí, že (maľované) obrazy tvoria paradigmy. Aj keď sa venuje obrazu, spomína teoretické práce maliara (v tomto prípade Rothka), čím skutočne pozornosť presúva na pôdu myslenia. V idole by sme mali paradigmu alebo vysvetlenie, ktoré by potom interpretovalo celý svet. Fascinácia by teda nebola len pred obrazom, pred ideou, ale istým spôsobom by do seba vtiahla celý svet alebo, lepšie, rozťahla by sa na celý svet – práve preto, že je fascináciou. Takáto paradigma neznamená umŕtvenú či fixovanú ideu, ktorou budeme všetko interpretovať; nadbytok intuície nad intenciou stále zostáva: Ide o neustálu ašpiráciu na paradigmu, ktorá sa dáva len v nejasných tvaroch, nie je nepochybné tu, niečo sa dáva a len v hrubých rysoch zostáva konštituované, viditeľné.⁵ Hrubé rysy sú, samozrejme, tiež len hrubým, približným vyjadrením. Môžeme hovoriť o viditeľnom, ktoré je neustále respirované neviditeľnom, vdychované a znova vydychované,

⁵ V tomto zmysle môžeme povedať, že v ([1], 65 a n.) J.-L. Marion reviduje ponímanie idolu z ([2], 83 a n.; [3], 49 a n.).

o viditeľnom s oslabenou viditeľnosťou. Táto úvaha vzdialene pripomína úvahy o zrode myslenia, ako ich poznáme od iných autorov: G. Deleuza (tam je zrod podmienený rivalitou) alebo M. Prousta (tam ide o žiarlivosť);⁶ v oboch koncepciách vystupuje intersubjektivita. Práve druhý dáva fascinácii (skrytej aj v rivalite a žiarlivosti) jej nalievavosť. Tento druhý nie je neprítomný ani u Mariona; je to buď maliar, ktorý vylupuje viditeľné z doposiaľ nevideného, alebo, ak prijmeme moje rozšírenie, mysliteľ, ktorý asistuje pri fenomenalizácii.

Druhým presýteným, preplneným fenoménom je ikona. Ikona je podľa *De surcroît* ikonou tváre druhého človeka. S tvárou máme opäť pred sebou niečo, čo sa zvyčajne spája s vizualitou a o čom môžeme hovoriť ako o istom obraze. Je tým, čo v idole v istom zmysle absentuje. Hovoril som, že idol presahuje mierne túžby a nádeje, túžba chce byť túžbou o niečo väčšou, ako je, nádej sa chce nádejať na viac, ako sa nádeja. Stále je to v istom zmysle pohyb v osamotení, pretože u Mariona sa predsa len pôvodca fenoménu vytráca a práve fenomén žiari, trbliece sa a vnucuje sa nám. Tvár sa fenomenalizuje tým, že ma volá, že mi adresuje svoje slovo, zbavuje ma samoty. V chápaní tela bol Marion závislý od myslenia E. Levinasa, v chápaní tváre môžeme zasa nájsť jasnú závislosť od myslenia E. Levinasa. Vo fenoméne tváre dochádza k oslabeniu pohľadu, ktorému sa druhý javí. Tak, ako došlo k oslabeniu pohľadu pri vizualizácii udalosti, keď nie Ja sa dívalo, ale *le soi* dávania sa nechalo vidieť. Novosťou tohto oslabovania je pohľad druhého, ktorým on hľadá na mňa. J.-L. Marion použije svoju obľúbenú predponu a hovorí o *protiintencionalite*, o *protipohľade*. Snaží sa prevziať levinasovské pochopenie tohto hovoriaceho pohľadu ako výzvy na pomoc druhému (ktorú predostiera v podobe z *Totality a nekonečna* ako „Nezabiješ (ma)!“, zároveň sa snaží interpretáciu výzvy pohľadu druhého rozšíriť. Nahrádza konkrétny príkaz („Nezabiješ (ma)!“) neutrálnou výzvou, volaním. Nieкто ma volá, v nadbytku zmyslu tohto volania musím nájsť, k čomu: či k láske, či k priateľstvu, či k prívetivosti, či na pomoc, či... ([1], 142).⁷ V odpovedi na volanie tváre druhého som tým, čím je moja odpoveď. Svojská vizualita volania sa odvizualizáva v nejasnosti a nástojčivosti výzvy, ktorá sa dáva najintenzívnejším spôsobom. Tým je pohľad druhého, volanie volajúce po interpretácii; oslabením vizuality, ktorou sa malo do sveta dostávať neviditeľné, neviditeľné zostáva vo viditeľnom na spôsob

⁶ O oboch prístupoch k zrodu myslenia pozri [5].

⁷ J.-L. Marion, ako sme uviedli, neutralizuje význam príkazu „Nezabiješ (ma)!“, prenesený význam považuje za ten správny. *Nezabiješ ma* by potom znamenalo: Nebudeš tvár druhého vnímať ako objekt, ako inštrument. Musíme povedať, čo je to objekt u Mariona: Marion samozrejme pripúšťa popri existencii nasýtených fenoménov existenciu fenoménov jednoduchých, dalo by sa povedať nedosýtených, oslabených, koniec koncov tých každodenných. Nevystávajú v procese dávania, kde by sa Ja, nezávislé *le soi*, dávalo, vyvstanie takéhoto fenoménu, toto dávanie, je udelenie zmyslu egom. Objekt je tým, čo presahoval idol, je presným vystihnutím túžob a myšlienok Ja, je presne na mieru Ja, dokonalým zrkadlom, uzavretím do seba, prázdny opakovaním. (Objekt, ako sa zdá, preberá v [1] miesto idolu, ako bol ponímaný v [2] a [3].) Zmena druhého na objekt znamená jeho vnímanie v rámci jeho miesta v sociálnom usporiadaní, kde je len pokračovaním ekonómie základných túžob upadnutej podoby tela (čiže nie tela ako nasýteného fenoménu).

odlesku, oparu, aury: Nakoniec možno nebudú analýzy Didi-Hubermana (ktorý nasleduje Waltera Benjamina v používaní pojmu aury na opis zjavovania vzdialeného, ktoré napriek zjavovaniu ostáva vzdialeným) a Marionu až také nekompatibilné. Dostávame sa temer k formulácii toho, že neviditeľné sa nevizualizuje v mojom pohľade (v tomto prípade na akúsi bezproblémovú ikonu), ale v tom, čo cez tento pohľad zo mňa robí, v tom, čo robí, aby som robil; v mojom správaní, v tom, čo ponúkam pohľadu druhého.

Ak by celé doterajšie nadhodenie témy saturovaných fenoménov u Marionu nebolo dostatočným odkazom na neviditeľné ako také, na zdôraznenie pojmu neviditeľného môže poslúžiť pojem: zjavenia. I tu sú obrazy, teda viditeľné odkazy na neviditeľné: Ježiš Kristus (*imago dei*), sväté texty, kríž, ikony – maľby. Sú to zobrazenia neviditeľného, teda – znova s istým rizikom – Boha. Absolútne neviditeľné sa dáva vidieť vo svojich obrazoch, ale zostáva pritom neviditeľné. A obrazy, v ktorých sa ukazuje neviditeľné, ho ukazujú len do tej miery, ako zas naň odkazujú. Ukazovanie je odkazovanie, návrat k nemu. Obrazy sú odkazmi na dávanie, ktoré nás má formovať, dostávame sa cez ne do vzťahu k dávaniu samému, k Bohu, a stávame sa pod jeho vplyvom tiež obrazmi (*imitatio Christi*). Lenže vo vzťahu k neviditeľnému sa nesmieme stať pri jeho zviditeľnení akýmsi idolom, krásne žiariacim plnosťou akoby božej prítomnosti v nás. Naša vôľa, vôľa ega, sa má oslabovať a má sa v nás posilňovať božia vôľa, vôľa dávania. Máme byť obrazom, ktorý odkazuje, a tento odkaz je u Marionu interpretovaný ako sledovanie božej vôle. Naposledy sa stáva zreteľným, že neviditeľné sa nezviditeľňuje predovšetkým v obraze, na ktorý sa pozerám (napr. ikony – maľby), ale zviditeľňuje sa tým, že ma zasahuje a zasahovaním tvorí a formuje. Táto (moja) viditeľnosť, ktorá nie je žiarivosťou bez odkazu inam, vyhrievajúcou sa v žiare svojej slávy, je zvnútra vyprázdňovaná v pohybe kenózy, uponižovaná; keď ten, kto koná, nie je ego, ale približne povedané *le soi* Boha, dávajúce sa a zostávajúce neviditeľné. Obraz neviditeľného, jediný pravý obraz, spočíva v kenóze viditeľného, sme vyblednutým obrazom. Touto kenózou je *agapé*, *agapé* ako láska k bohu a láska k blížnemu. Láska k bohu v pohybe sledovania jeho vôle, láska k druhému v držaní druhého v intimite tváre – nad inštrumentálnosťou objektu –, v načúvaní jeho volaniu.⁸ Kenóza je však pochopená na základe istej interpretácie, preto je nevyhnutná hermeneutika, ktorej je Marionov text (a možno i ten náš) súčasťou. Táto hermeneutika naznačuje, ako sa má viditeľné k neviditeľnému a naopak. Hermeneutika, v ktorej nám môže napomôcť nejaká túžba, ktorá túži po čomsi viac, než túži, pravdepodobne v podobe idolu. Tak sa v zjavení spája udalosť (v podstate dávanie sa), idol (hermeneutika), ikona (ako druhý) a telo (ako miesto zjavovania sa iného).

Prekvapujúco sme sa viac-menej vyhlí slovu z nadpisu, pasivite, no celá udalosť dávania sa kryštalizovala ako pasivita, ktorá potom dosiahla svoj správny tvar v *agapé* patriacej k zjaveniu. Je to jeden druh pasivity z viacerých možných. Tento

⁸ Ponímanie zjavenia u J.-L. Marion som prevzal predovšetkým z ([2], 108 – 115, 140 – 146), hoci na prvý pohľad je ústredným motívom týchto strán pohyb „ikonu“. Pojem ikony je tam však používaný odlišne ako v *De surcroît* a prekrýva sa so zjavením.

druh sleduje hermeneutiku *Svätého písma*.

LITERATÚRA

- [1] MARION, J.-L.: *De surcroît: Etudes sur les phénomènes saturés*. Paris: PUF 2001.
- [2] MARION, J.-L.: *Croisée du visible*. Paris: La différence 1991.
- [3] MARION, J.-L.: *L'idole et la distance*. Paris: Bernard Grasset 1989.
- [4] MARION, J.-L.: L'autre philosophie première et la question de la donation.
In : *Philosophie*, 49, 1996 s. 68 – 83.
- [5] DELEUZE, G.: *L'abécédaire de Gilles Deleuze (avec Claire Parnet)*. [DVD]. Paris: Editions Montparnasse 2004.

Tento príspevok vznikol vo Filozofickom ústave SAV ako súčasť grantového projektu č. 2/6137/26.

Mgr. Róbert Karul, PhD.
Filozofický ústav SAV
Klemensova 19
813 64 Bratislava 1
SR